Azem SEVİNDİK, *Kahkahanın Kültür Tarihi Felsefik ve Sosyolojik Bir Mesele Olarak Bellek ve Mizah,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023, ISBN: 978-625-408-533-8, 279 sayfa.

Nursu Nida KARA*

Gülme, kültürel etkileşimin önemli bir ifadesidir ve sosyal bilimlerde derinlemesine incelenmektedir. Güldürü geleneğinin sosyal fonksiyonları, topluluklar arası etkileşimde nasıl rol oynadığı ve mizahi ifadenin kültürel evrimi, antropoloji, sosyoloji ve dilbilim gibi disiplinlerde detaylı bir şekilde araştırılmaktadır. Mizahın içeriği, toplumun tabularını, değer sistemini ve sosyal yapısını yansıtarak, kahkahanın kültürel tarihini anlamak, bir toplumun kolektif bilincini çözümlemek için kritik bir öneme sahiptir. Güldürü geleneğinin işlevi ve insan davranışları üzerindeki etkileri, Sevindik'in çalışmasının odak noktasıdır. Kitap, güldürü geleneğini ve mizahın toplumsal rolünü irdeleyen bir kaynak olarak öne çıkmakta olup, yazar Sevindik, kültür tarihi, sosyoloji ve felsefe disiplinlerini entegre ederek mizahın derinlemesine incelenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Yazar, kahkahanın insan davranışlarındaki ve kültürdeki rolünü detaylı bir biçimde ele alarak bu tezini desteklemektedir.

Sevindik, mizahın farklı yönlerini ve etkilerini 21 ayrı başlık altında organize şekilde inceliyor. Her başlık, okuyucuya mizahın geniş yelpazesini anlama konusunda sistematik bir bakış sunuyor.

Kitabın ilk başlığı, "*Niçin, Kime/Neye, Nasıl Gülüyoruz?*", mizahın insan davranışları, komiklik algısı ve toplumsal etkileşim üzerindeki etkilerini araştırarak, okuyucuları düşünmeye teşvik eder.

"*Kahkaha ve Gülmenin Özellikleri*" başlığı altında yazar, mizahın ve gülmenin çeşitli boyutlarını derinlemesine analiz ederek, fenomenlerin insan davranışları, kültür ve toplum üzerindeki etkilerini inceliyor. Ünlü düşünürlerden alıntılarla desteklenen analiziyle, mizahın geniş yelpazesini anlama çabasına odaklanıyor.

İnsanlar, bitkilerle beslenme ve havayı teneffüs etme gibi temel biyolojik özellikleri paylaşırken, hayvanlarla da benzer bazı davranış kalıplarına sahiptir. Bu ortak özellikler arasında korku, sevgi, beslenme, havayı teneffüs etme, kavga etme/savaşma, titreme, duyu organlarıyla çevrelerini algılama gibi davranışlar bulunmaktadır. Ancak, insanlar diğer canlılardan ayrışan belirgin bir özelliğe sahiptir: "gülme eylemi" (Sevindik, 2023: 41).

"Friedrich Nietzsche, 'insan hayvanı'nın gülecek tek kişi olduğunu, çünkü çok berbat bir biçimde acı çektiğini ve ıstırapları için bu çaresiz palyatifliği hayal etmesi gerektiğini belirtmiştir" (Eagleton, 2019: 20).

"*Mizahın Toplumsal ve Bireysel İşlevleri*" bölümünde, mizahın kültürel normları yansıtarak grup kimliğini güçlendirdiği ve insanlara motivasyon kazandırdığı, sosyokültürel örneklerle desteklenerek vurgulanmaktadır. Kadınların dedikodu anlayışı ile hamam, çeşme başı gibi mekanlarda eğlenme amacı ile şaka, espri, mizah unsurlarına başvurduklarını belirtmiştir. Bu örnekleri açık ve gizli işlevleri olarak kategorilendirerek açıklamaktadır (Sevindik, 2023: 53).

"*Mizah Tanımlanabilir Mi?*" başlığı altında, mizahın soyut yapısını vurgulayan tanımlama çabaları incelenir. Bireysel deneyimlere dayalı ve kültürel bağlamın etkisiyle farklı algılanan mizah, genellikle ironi veya çelişkiye dayandığı için tanımı zorlayıcıdır. Mizah, toplumsal dinamiklere, günlük yaşamın absürtlüklerine ve sosyal ilişkilere tepki olarak görüldüğünden, bu başlık altındaki incelemeler farklı perspektifleri keşfetmeye odaklanır.

"*Batı'da Mizahın Evrimi*" başlığı, Batı kültüründeki mizahın tarihini ve nasıl anlamlandırıldığını öne çıkarır. Antik dönemden başlayarak, mizahın toplumsal ve edebi rolü ele alınmış, Orta Çağ'da dinî etkilerle sınırlar test edilmiş ve Rönesans ile birlikte daha geniş bir ifade alanı bulmuştur.

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat/Türkiye, nursunidakaraa@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8888-934X.

"*Asil Mi Bayağı Mı? Pozitif ve Negatif Mizah*" başlığı, mizahın asil/bayağı yüzlerini vurgular. Pozitif mizah, toplumu birleştirir ve olumlu enerji yayarak ortamı iyileştirirken, negatif mizah toplumsal normlara aykırı bir ton içerebilir. Bu iki mizah türü, farklı tepkilere neden olabilir.

"*Benliğin ve Belleğin Bir Yansıması Olarak Mizah*" başlığı, mizahın insan benliğinin karmaşıklığını yansıtan bir keşif olarak öne çıkar. Espri, ironi ve hiciv gibi mizahi öğeler, duygusal çatışmaları ve içsel durumları ifade etmek için kullanılır. Mizah aynı zamanda belleği canlı tutarak anıları canlandırabilir. Osmanlı gülmecesi, bu başlık altında kendine özgü anlatım tarzıyla dikkat çeker.

Karagöz ve Hacivat, Nasreddin Hoca fıkraları gibi, günlük yaşamın absürditelerini ve toplumsal eleştirileri içeren mizahi öğeler, Osmanlı dönemi mizahının belirgin özellikleri olarak sunulmaktadır (Sevindik, 2023: 80).

"*Mizahın Koşulları ve Etki Alanı*" başlığı, mizahın ortaya çıkma alanını belirleyen faktörlere odaklanır. Toplumsal bağlam, zamanın ruhu ve geniş etki alanı gibi koşulların, mizahın şekillenmesinde ve etkili olmasında önemli rol oynadığı vurgulanır. Ayrıca, bölümde Sevindik'in Freud'un mizahi koşullarını altı maddeyle sınıflandırmasına referans verildiği belirtilir (Sevindik, 2023: 81). Bu analiz, mizahın kültürel ve geniş bir etki alanına sahip olduğunu anlamak adına önemli bir perspektif sunar.

"*Mizah Türleri Üzerine*" incelemesi, mizahın çeşitli türlerini özetler. Parodi, tarz taklit; absürt mizah, beklenmeyen durumları vurgular. İroni ve taşlama eleştirel türlerdir; farklı amaçlara hitap eder. Mizahın çeşitliliği kültürel farklılıklar, bireysel tercihler ve zaman içindeki değişime bağlı olarak evrim gösterir.

"*Mizahın Kurumsal Açıklaması*" başlıklı yazı, Antik Yunan'dan günümüze gülmenin temel sorularını irdeleyerek mizahın anlaşılması için yapılan çabaları ele alır. Asil/bayağı mizah ayrımı, düşünsel değerlendirmelerle birlikte incelenir. Uyumsuzluk Kuramı, sosyal etkileşim zorluklarına odaklanarak mizahın uyumsuzlukları hafifletme potansiyelini vurgular. Bergson'un komiklik analizi, biçimsel beklentilerin şaşırtıcı bir şekilde ihlal edilmesinin komik etki yarattığına odaklanarak mizahın temel dinamiklerini açıklar. Örneğin, normalde ıslık çalmayan bir yüzün sürekli ıslık çalıyormuş gibi görünmesi, biçimsel beklentinin çiğnenmesi nedeniyle komik bir etki oluşturur. Bergson'a göre, komiklik genellikle otomatik davranışlar, çırkinleşme ve yetersizlik gibi biçimsel sapmalardan kaynaklanır (Sevindik, 2023: 123). Bergson'un analizi, komikliğin biçimsel beklentilerin şaşırtıcı bir şekilde ihlal edilmesinden kaynaklandığını ve bu ihlallerin alışılagelmiş davranış kalıplarını altüst ettiğini öne sürer.

"*Dilin Mizahi Biçimleri*" başlığı, dilin mizahi unsurlarını dilbilimsel olarak inceler. Ağız, şive ve lehçe kullanımları, coğrafi veya sosyal farklılıkların dildeki mizahi etkileşimlerini vurgular. Dil yapıları aracılığıyla kelime oyunları ve ses oyunları, mizahın temelini oluşturur, lehçeler ve kesimsel dil kullanımı dilin çeşitliliği ve mizahi değişiklikleri nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

"*Yahudi Mizahı: Sürgünlük, Azınlık ve Para*" başlığıyla yazar, Yahudi kültüründen türetilen mizahın temel unsurlarına odaklanır. Sürgünlük, azınlık deneyimi ve ekonomik zorluklar gibi temalar, mizahi geleneğin temelini oluşturur. Yahudi mizahı, dışlanma ve sürgünlük gibi konuları işleyerek azınlık olarak yaşamanın deneyimlerini mizahi bir bakış açısıyla yansıtır.

"*Antik Yunan, Roma, Kilise: Hristiyanlık ve Mizah*" kısmı, Antik dönemdeki eleştirel mizahın Kilise'nin etkisiyle Hristiyanlık döneminde dinî normlara uyumunu özetler. Mizahın kilise baskısı altında bile varlığını sürdürdüğü, zaman içinde kiliseye karşı çıkışların ve mizahi eleştirilerin ortaya çıktığı belirtilir.

"*İslam Mizahı: Gülme Üzerine Pozitif Ayrımcılık*", İslam kültürünün zengin mizahi anlayışını Bektaşi fıkraları ve geleneksel Türk gölge oyunu Karagöz aracılığıyla ele almaktadır. Mizah, sadece eğlenceli hikâyelerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda öğretici ve düşündürücü bir işlev de üstlenir.

Antik Yunan dönemindeki mizahın evrimini ve bu evrimin yazılı kültüre geçişini anlamaya yönelik ele alınan "*Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Antik Yunan'da Mizah*" başlığı, özellikle Aristoteles'in Poetikası ve Antik Yunan komedya geleneğini vurgular.

"*Kültürün Sahnedeki Görünümü: Roma Mizahı*" bölümü, Roma dönemi mizahının Batı mizahını nasıl etkilediğini ve özellikle Cicero'nun rolünü inceleyerek, sahne sanatları ve yazılı eserler aracılığıyla Batı kültüründeki mizahın evrimine önemli bir katkıda bulunduğunu vurgular.

"*Baskın Otoriter Güç Olarak Kilise: Orta Çağ ve Sonrasında Avrupa Mizahı*" bölümü, Orta Çağ'dan Rönesans dönemine kadar Avrupa'da kilisenin hakimiyetinin mizah üzerindeki etkilerini ele alır. Bu başlık ile yazar, kilisenin Avrupa mizahının evrimindeki belirleyici rolünü detaylı bir şekilde analiz eder, kilisenin etkisinin mizahın evrimine ve toplumsal rolüne olan katkılarını açıklar.

"*Türk Mizah Tarihine Genel Bir Bakış: Erken Dönem Türk Mizahı*" başlıklı kısımda, Türk mizahının erken evresini inceleyerek, Göktürk Yazıtları'ndan İbn-i Fadlan'ın Seyahatnamesi'ne, Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lügatit Türk"üne ve Dede Korkut boyları ile Köroğlu destanlarına uzanan izleri ele almaktadır. Bu dönem, Türk mizahının temel atma ve evrim geçirme sürecini temsil eder.

"*Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Türk Mizahı: Nasreddin Hoca, Keloğlan, Deli Dumrul*" bölümü, 12. yüzyılda öne çıkan mizah temsilcileri aracılığıyla Türk kültürünün zenginliğini topluma yansıtarak mizahın toplumsal etkileşimde önemli bir rol oynadığını vurgular. Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Deli Dumrul gibi karakterlerin hikâyeleri, eğlenceli anlatılar sunmanın yanı sıra dönemin sosyal yapısı ve kültürel değerlerine eleştirel bir bakış sunar.

"*Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*" bölümü, Türk mizahının Cumhuriyet dönemindeki evrimini ve bu süreci etkileyen faktörleri ele alarak dönemin mizah anlayışını açıklar. Bu dönem, sosyal ve politik değişimlerin etkisi altında şekillenmiş olup, yönetim değişiklikleri, Batı ile olan ilişkilerin artışı, yeni alfabeye geçiş ve farklı kültür etkileşimleri gibi faktörlerle önemli değişimlere tanıklık etmiştir. Walter Ong'un "ikincil sözlü kültür ortamı" olarak adlandırdığı dijital kültür ortamının ortaya çıkışı Cumhuriyet dönemi mizahını etkileyen önemli bir faktördür (Ong, 2014: 161). Cumhuriyet dönemi Türk mizahı, geleneksel ve modern öğelerin etkileşimini içeren sürekli evrilen bir yapıya sahiptir, toplumsal dinamiklere uyum sağlayarak kendini sürekli yenilemiştir. Bu perspektif, Türk mizahının çeşitliliğini anlamak açısından önemlidir.

Eserde, başlıklar arasındaki geçişler, mizah bilgisi olmayanlar için zor olabilir, ancak konuya ilgi duyanlar Sevindik'in *Türk Mizah Ekolojisi* (2021) adlı kitabını inceleyebilir. Sevindik'in "*Kahkahanın Kültür Tarihi Felsefi ve Sosyolojik Bir Mesele Olarak Bellek ve Mizah*" adlı kitabı, "yeni terimler ve farklı yaklaşım metodolojisiyle mizah araştırmalarına ciddi katkılar sağlayan" (Yaman, 2023: 183) *Türk Mizah Ekolojisi'*ni tamamlayan ve mizahı ele alınmamış yönleriyle irdeleyen bir yapıdadır. Mizahın evrimini karmaşık etkilerle inceleyerek farklı toplumlardaki mizahi geleneği ve bellek üzerindeki etkilerini aydınlatır.

Kitap, mizahın sadece gülme eylemi olmanın ötesinde, toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiğini ve kültürel bellek oluşturduğunu inceler.

Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanan "*Kahkahanın Kültür Tarihi Felsefi ve Sosyolojik Bir Mesele Olarak Bellek ve Mizah*" başlıklı eser, mizahın kültürel ve toplumsal bağlamdaki önemini ele alan kapsamlı bir kaynaktır. Azem Sevindik'in titiz çalışması, mizahın evrimini anlamak isteyen akademisyenler ve okuyucular için değerli bir referanstır. Yayınevine, bu önemli eseri okuyucularla buluşturduğu için teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR

Eagleton, Terry. *Mizah*. [Çev. Melih Pekdemir]. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Sevindik, Azem. *Kahkahanın Kültür Tarihi Felsefi ve Sosyolojik Olarak Bellek ve Mizah*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023.

Yaman, Sinan. "Azem Sevindik, Türk Mizah Ekolojisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, ISBN: 978-625-408-091-3, 367 sayfa". *Millî Folklor,* S. 140, (2023): 180-183.